

DUBROVAČKA MILIJUNAŠKA AFERA I NJEZIN UTJECAJ NA POLITIČKE ODOSE U DUBROVNIKU OD 1921. DO 1922. GOD.

Dr. Franko M i r o š e v i ć

Prilikom povlačenja austro-ugarske vojske, dubrovačko Narodno vijeće zaplijenilo je novac Pflanzera Baltinove armije. Osumnjičeno je bilo više članova Narodnog vijeća za nezakonito prisvajanje novca. Nakon provedene istrage, sud je tridesetoricu oslobodio sumnje, dvanaestorica nisu bila oslobođena ali ih je kralj Aleksandar kasnije posebnim ukazom abolicirao. Nastali su sukobi koji nisu ostali u lokalnim okvirima, već su se polemike vodile u tisku Beograda, Zagreba, Splita i Sarajeva, a o njima je raspravljala i Narodna skupština.

U V O D

U posljednjim danima Austro-Ugarske, prije njezina potpunog sloma, jedan dio austro-ugarske vojske, pod komandom generala Pflanzera Baltina povlačio se iz Albanije prema Hrvatskoj i Sloveniji. U povlačenju vojska prolazi kroz područje dubrovačkog kotara i sam grad Dubrovnik. Povlačenje navedene vojske usko je povezano s temom ovog priloga. U cilju svestranijeg objašnjenja problema vezanog uz dubrovačku milijunašku aferu osvrtno ćemo se na prilike koje su u to vrijeme bile u Dubrovniku i dubrovačkom kotaru.

U drugoj polovici 1918. godine, u vrijeme povlačenja austro-ugarske vojske, savezničke snage postižu značajne ratne uspjehe na Balkanu. Uspjesi saveznika na frontovima ohrabрили su one političke snage u Austro-Ugarskoj koje traže njezin raspad.¹

Veze Dalmacije s ostalim dijelovima Hrvatske u to vrijeme iz raznoraznih razloga nisu bile čvrste, zato se i proces stvaranja odbora narodnih vijeća u Dalmaciji nije razvijao onom intenzitetom kao u Banskoj Hrvatskoj, u Dalmaciji je taj proces nešto zaostajao. Prva vijest o okupljanju antidualističkih snaga u Dalmaciji datira od 2. srpnja 1918. godine.

Tog se dana u Dalmaciji osniva Narodna organizacija Srba, Hrvata i Slovenaca.² Predstavnici ove organizacije učestvovali su na sastanku u Zagrebu koji je održan 8. listopada 1918. godine na kojem je postignut dogovor o sastavu Narodnog vijeća

¹ Na sastanku predstavnika svih južnoslavenskih zemalja Habsburške Monarhije koji je održan 5. i 6. listopada 1918. godine zaključeno je da se osnuje Narodno vijeće Slovenaca Hrvata i Srba sa sjedištem u Zagrebu. To se vijeće 19. listopada 1918. godine proglasilo predstavnikom Slovenaca, Hrvata i Srba. Predsjedništvo se Vijeća 28. listopada 1918. proglasilo vladom a 29. listopada 1918. Hrvatski Sabor proglasilo je stvaranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba.

² Mato Kapović, Osnivanje i djelatnost narodnih vijeća na području Dubrovnika i Korčule 1918. "Dubrovnik" broj 4 1966. str. 4. Istaknuti predstavnici Narodne organizacije Srba, Hrvata i Slovenaca bili su: Dr. Mate Drinković, dr. Gajo Bulat, dr. Prvoslav Grisogono, don Stanko Banić, dr. Uroš Desnica i Milan Marušić.

Slovenaca, Hrvata i Srba, u čijem su Središnjem odboru iz Dalmacije izabrani dr. Mate Drinković i dr. Prvoslav Grisogono.³ 1. studenog 1918. godine u Splitu je osnovana Zemaljska vlada za Dalmaciju. Pripadnost Dalmacije Hrvatskoj u to vrijeme potvrđena je uključivanjem njenih predstavnika u Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba. U Središnjem odboru Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba bio je imenovan dr. Ivan Krstelj kao predstavnik Dalmacije, inače predsjednik Zemaljske vlade za Dalmaciju.

Zemaljska vlada za Dalmaciju postiže osnivanje novih organa vlasti u dalmatinskim općinama. U proglasima upućenim narodu ističe se potreba osnivanja narodnih odbora u kojima će biti predstavljen narod preko pojedinih političkih stranaka. Traži se osnivanje narodne garde u općinama koja treba čuvati osobnu slobodu svakog građanina kao i sigurnost njegove imovine.

Zemaljska vlada za Dalmaciju nije bila organizirana na način koji bi joj omogućavao obavljanje značajnijeg utjecaja na organe vlasti u općinama kao i osnivanje narodnih odbora u njima. Prve vijesti u osnivanju narodnih odbora u južnoj Dalmaciji datiraju od kraja listopada 1918. godine. Mjesni odbor Narodnog vijeća u Dubrovniku osnovan je 29. listopada 1918. godine na inicijativu Narodnog vijeća u Zagrebu. Istog dana objavljen je proglas Dubrovčanima o osnivanju spomenutog Odbora i o njegovoj povezanosti s Narodnim vijećem Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. U telegramu kojeg je Mjesnom odboru u Dubrovniku uputila Zemaljska vlada za Dalmaciju, daju se upute o načinu rada, posebno s obzirom na održavanje javnog reda i mira i osiguranja imovine građana. Od Mjesnog odbora se traži da provodi u život naloge vlade u Splitu u uputstvu Narodne organizacije Srba, Hrvata i Slovenaca.⁴

Prije službenog osnivanja Mjesnog odbora u Dubrovniku sastali su se neki građani, privremeno osnovavši odbor koji je obavljao poslove Odbora.⁵

3. studenog 1918. godine Dubrovčani su se ponovno okupili u velikom broju. Tog dana je u Dubrovniku održan zbor na kojem je govorio Pero Čingrija, najistaknutiji dubrovački političar, istinski predstavnik naroda, pobornik južnoslavenskog ujedinjenja. Pred više od tisuću manifestanata Pero Čingrija je istakao povijesno značenje koje za južnoslavenske narode ima oslobođenje od austro-ugarske vlasti. Čingrija je ujedno upozorio na potrebu uzdržavanja od svih nasilničkih akcija i radikalnih pokreta koji bi mogli ugroziti mir i sigurnost građana.⁶

DUBROVNIKU I DUBROVAČKOM KOTARU - VRIJEME POVLAČENJA AUSTRO-UGARSKE VOJSKE

Raspadom Austro-Ugarske i osnivanjem Države Slovenaca, Hrvata i Srba, vlast u Dubrovniku i općinama koje su ulazile u dubrovački kotar, preuzimaju kako smo prethodno naveli odbori narodnih vijeća, mjesto ranijih općinskih vijeća koji su raspušteni 1914. Većina članova općinskog vijeća početkom rata napustila je Dubrovnik, neki su bili u zatvoru, neki u internaciji a neki u vojsci. O položaju tih odbornika u brošuri Dubrovačka milijunaška afera stoji: "Među njima ima i ljudi koji su jedva iznijeli živu glavu iz tamnica, ljudi koji su bili predloženi na smrt i već im se podizahu vješala, ljudi koji su dali sve svoje, utrošili se i upropastili zdravljem i imetkom a obitelji im gladovale progonjene od austrijske vlasti... danas su ti ljudi stavljeni na optuženičku klupu"⁷

³ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb 1938, str. 85

⁴ Mato Kapović, n. dj. str. 51

⁵ isto,

⁶ isto,

⁷ Dubrovačka milijunaška afera (DMA), Dubrovnik, 1921. str. 15

Zemaljska vlada za Dalmaciju 11. studenog 1918. godine sankcionira formiranje Mjesnog odbora u Dubrovniku i njegovu djelatnost u funkciji ranijeg općinskog vijeća. Predsjednik Odbora preuzeo je funkciju načelnika općine s pravom da osnuje uži odbor povjerenika.⁸

Mjesni odbor u Dubrovniku imao je u svom sastavu više pododborna koji su se brinuli o pojedinim društvenim i privrednim pitanjima, djelujući kao resorski organi vlasti. Na čelu Mjesnog odbora bio je titularno dr. Pero Čingrija koji se zbog starosti rijetko pojavljivao u javnom životu pa ga je u svemu zamjenjivao Luko Bona.⁹ Podjela na pojedine resorske organe ili pododbore nije najbolje funkcionirala. Uzrok tome je svakako teško gospodarsko stanje i teške socijalne prilike, oskudica hrane, razne bolesti, prisustvo velikog broja austro-ugarskih vojnika koji se povlače, rasulo redarstvenih organa bivše austro-ugarske vlasti i drugo. Novouspostavljena vlast u svemu tome se teško snalazila a nije imala ni efikasne sile na koju se je mogla osloniti. Poteškoće pravi i to što su se pojedini predsjednici pododborna bavili problemima djelatnosti za koju nisu bili nadležni jer poslovi pojedinih resora nisu bili stručno razgraničeni. Zato je dolazilo do sukoba nadležnosti i ispreplitanja istih poslova kod različitih resora. Dubrovnik je u to vrijeme bio bez regularne vojske, žandarmerije i dovoljnog broja mjesnih redara.

U okviru Mjesnog odbora djelovalo je Tajništvo kojim su rukovodili Frano Nakić i prof. Ilija Sindik. Tajništvo je bilo zatrpano poslovima oko izdavanja propusnica, pisanja zamolnica, depeša, brzobjava, reguliranja prehrane i drugo. Organi vlasti u Mjesnom odboru brinuli su se o osiguranju prometa /pomorskog i željezničkog/ i tranzita austro-ugarske vojske koja se povlači. Uz navedeno Odbor je morao osigurati smještaj i prehranu ranjenim i bolesnim vojnicima kojih je bilo mnogo. Samo u Dubrovniku ih je bilo nekoliko tisuća. Trebalo je osigurati prehranu građanima, brinuti se za veliki broj građana oboljelih od pjegavog tifusa, španjolske gripe i drugih zaraznih bolesti. Mortalitet vojske koja se povlačila bio je tako velik da se leševi nisu mogli na vrijeme zakapati pa su više dana ležali nepokopani. Prije sloma Austro-Ugarske u Dubrovniku je dovezeno preko 10.000 ranjenih i bolesnih oficira i vojnika koji su većim dijelom bolovali od tifusa, srdobolje i drugih zaraznih bolesti. Za njihov smještaj bile su rekvirirane sve veće zgrade u Dubrovniku.¹⁰

Jedinice austro-ugarske vojske prolazile su u to doba dubrovačkim kotarom i Dubrovnikom. Povlačeći se u velikom neredu prijetili su sigurnosti građana jer su bili dobro naoružani. Računa se da je u doba rasula Austro-Ugarske kroz Dubrovnik i njegovu okolicu prošlo preko 150.000 vojnika. Na području Dubrovnika i Boke kotorske bilo je otprilike oko 250.000 vojnika okupljenih u tri divizije i to: 47 pješadijsku diviziju koja je pri povlačenju zastala u Tivtu, 81 pješadijska divizija koja je zastala u Risnu i 9. konjička divizija koja je stigla do Dubrovnika. Tom armijom zapovijedao je general Pflanzler Baltin.¹¹

Opasnost za Dubrovnik i prehranu njegovog stanovništva predstavljala je 9. konjička divizija stacionirana u Kuparima. Ova divizija traži od Odbora Narodnog vijeća u Dubrovniku da joj osigura opskrbu hranom sve dok se nalazi na području Dubrovnika, prijeteci da će u protivnom napasti grad. Bojeći se napada hrana je vojnicima bila osigurana. U to vrijeme stanje u Dubrovniku je bilo vrlo nesigurno i teško. U brošuri "Dubrovačka milijunaška afera" o tom stanju se navodi slijedeće: "U to vrijeme svak se domogao oružja, pljačkanje je preuzelo mah, velika opasnost nastala je za grad i nije imao tko da brani grad. U to vrijeme nahrupilo je u Dubrovnik skoro 5000 bolesnika iz Albanije u derutnom stanju te je nastala ozbiljna pogibao epidemije i širenja svih drugih bolesti".¹²

⁸ Mate Kapović, n.dj. str. 52

⁹ isto, str. 63

¹⁰ DMA, str. 16

¹¹ isto,

¹² isto, str. 15

Hrane nije bilo ni za građane. Prijetila je glad. Nestašica hrane prouzrokovana i lošim prometnim vezama otežavala je njezin prijevoz iz žitorodnih krajeva zemlje. Prijevoz hrane bio je i otežan nesporazumima između pokrajinskih vlada zbog kompenzacija za izvezenu robu. Na skupštini koju su građani Dubrovnika održali 19. studenog 1918. godine upozorili su vlast na potrebu bržeg rješavanja pitanja prehrane stanovništva. Na skupštini je donesen "Memorandum" kojim se prosvjeduje protiv smanjenja obroka racionirane podjele hrane i povećanja njezine cijene. Ističu se zahtjevi da se na istaknutim mjestima u organima uprave u općini postave ljudi koji će razumjeti zahtjeve građana. "Memorandum" je ukazivao i na ostale propuste vezane za rad Odbora Narodnog vijeća.¹³

U oskudici hrane bilo je i onih koji su silom otvarali magazine i prisvajali hranu. Red je bilo teško uspostaviti a nasilnike je bilo nemoguće spriječiti jer vlast nije imala dovoljno redarstvenika da to osigura. Odbor Narodnog vijeća pokrenuo je osnivanje Narodne straže /garde ili zaštite/. Organizirana je bila grupa građana da se brine o redu i miru u gradu i čuva zalihe hrane u Gružu. Narodna straža osnovana je 30. listopada 1918. godine a počela je djelovati 3. studenog 1918. godine. Tog dana uz privolu Štaba austrougarske vojske Mjesni odbor Narodnog vijeća u Dubrovniku preuzima vlast. Prema uputama za osnivanje Narodne straže njezin zadatak je bio da prati "svaki događaj osobitog interesa" kojeg je trebala spriječiti" netom bi se pokazala neka protuzakonitost".¹³ Svoju djelatnost Narodna straža posebno je usmjeravala na sprečavanje otuđivanja oružja i municije te ostalog vojnog materijala. Obilascima po gradu te postavljanjem straža na glavnim prometnim raskršćima Narodne straže red se donekle uspostavlja. S obzirom da broj pripadnika Narodne straže, nije mogao u potpunosti osigurati red i mir, angažirano je za održavanje reda oko 180 vojnika, kojima je zapovijedao poručnik Prodanović.

S vremenom se uz Narodnu stražu osniva i Narodna vojska kojom Odbor Narodnog vijeća dobiva jaču organizaciju za održavanje reda u gradu. Narodna vojska osnovana je 6. studenog 1918. godine. U njoj su se nalazili demobilizirani oficiri bivše austrougarske vojske. U svezi s tim Odbor Narodnog vijeća imenovao je referenta u gradskoj upravi za pitanja vojske te njezinog zapovjednika. Proglasom upućenom građanstvu poziva ih se da pristupe jedinicama Narodne vojske. U Dubrovniku i Rijeci dubrovačkoj stanoviti broj građana odazvao se pozivu, u drugim mjestima odaziv je bio slab. Odred Narodne vojske preuzeo je od Narodne straže kontrolu posjedovanja oružja kod građana i njegovo oduzimanje ako su ga neovlašteno imali i nosili.

U toku mjeseca studenog 1918. godine Dubrovnik su još uvijek ugrožavali odredi austro-ugarske vojske koji se još nisu bili povukli. Zapovjednik austrijske obalne zaštite u Brgatu / mjesto nedaleko Dubrovnika/ upozorio je Odbor Narodnog vijeća u Dubrovniku da prijete pogibelj od mađarske vojske koja se u velikom broju nalazi u Župi dubrovačkoj a koja je snabdijevana oružjem i municijom. Odbor Narodnog vijeća u toj situaciji traži od zapovjednika Pflanzera Baltina /koji je u to vrijeme bio u Gružu/ da zapriječi ostalod vojski koja uzmiče da uđe u okolice Dubrovnika prije nego otputuju bolesni i ranjeni vojnici i ostala vojska koja se nalazila u Dubrovniku, što je bilo i ostvareno.¹⁴ Povlačenje vojske bilo je otežano zbog nedostatka brodova, ugljena i neredovite željezničke veze. Parobrodi koji su se u to vrijeme nalazili u gruškoj luci s teretom, luku nisu mogli napustiti jer nije bilo dovoljno radnika za iskrcaj robe. Za iskrcavanje robe s brodova koristili su se austro-ugarski vojnici. Smatralo se ako se zalihe hrane s brodova što prije iskrcaju brodovi će se osloboditi tereta i moći će se upotrijebiti za odlazak vojnika čime će se grad osloboditi velike opasnosti. Po nesreću za Dubrovčane prilikom iskrcavanja hrane vojnici su ju prisvajali, prodajući je građanima po visokoj cijeni. U Gružu nije bilo dovoljno magazina za smještaj hrane.

¹³ Arhiv Dubrovnik /AD/ Fond Kotarskog poglavarstva Dubrovnik, broj pov. 548 od 30. listopada 1918. U Narodnoj straži bili su dobrovoljci koji su za službu primali plaću a birani su iz bogatijih dubrovačkih porodica. Na čelu Narodne straže bio je Hemergildo Job. U gradskom i gruškom dojeljenju bilo je oko 30 vojnika.

¹⁴ DMA, str. 22

Sigurnost u Dubrovniku u njegovoj okolici donekle je ojačana ulaskom jednog odjeljenja srpske vojske u Dubrovnik 13. studenog 1918. godine. Srpska vojska je ušla u Dubrovnik na poziv Odbora Narodnog vijeća. Odjeljenjem je zapovijedao kapetan Milan Đorđević. Srpska vojska preuzela je komandu nad vojničkim zalihama tek nakon povlačenja 9. konjičke divizije koja je prije povlačenja prisvojila veliki dio tih zaliha. Srpska vojska brinula se i o funkcioniranju željezničkog prometa.

Prvih dana mjeseca studenog 1918. godine zbio se događaj koji je neposredno vezan s problemom o kojem će biti riječi u ovom prilogu. Tih dana došlo je u Dubrovnik više automobila i kola s raznim materijalom vlasništvo 47. pješadijske divizije iz Tivta. Prema izjavi kapetana Prodanovića u Dubrovnik je tada stiglo oko 120 automobila i kola. O dolasku tih automobila i o primljenoj robi Odbor Narodnog vijeća u Dubrovniku izvjestio je Zemaljsku vladu u Splitu 29. prosinca 1918. godine. Među tim automobilima bila su četiri automobila s novcem u kojima se prema izjavi zapovjednika kolone poručnika Olbricha nalazio novac bivše operativne kase austro-ugarske vojske u Skadru. Jedan od automobila u kojem je također bio novac pokušao je pobjeći prema Trebinju što mu nije uspjelo, vraćen je u Dubrovnik a Luko Bona naređuje poručniku Prodanoviću da automobile čuva straža. Novac iz automobila istovaren je pred komisijom u kojoj su bili dr. Stijepo Knežević, Lujo Galjuf, Hemergeldo Job i Antun Vujnović /kasnije osumnjičeni za utaju novca/. Prilikom predaje novca blagajnik Moser izjavio je Prodanoviću da nedostaje 8 sanduka. Novac Operativ-kase "Agalb" Pflanzler Baltinove armije prema izjavama osumnjičenih bio je predan Srpskoj centralnoj banci u Dubrovniku. U dokumentima nema točnih podataka o ukupnoj vrijednosti zaplijenjenog novca. Izjave svjedoka u kasnijem postupku istrage bile su različite i kontradiktorne. Po svemu sudeći dio novca prisvojen i nije predan nadležnim organima. Prema izjavama nekih svjedoka bilo je oko 20.000.000 kruna u papiru i 6.000.000 kruna u zlatu. Drugi pak kažu da je bilo oko 10.000.000 kruna u papiru a i do 9.000.000 kruna u zlatu i srebru. Za protuzakonito prisvajanje državnog novca osumnjičeno je bilo više Dubrovčana koji su u to vrijeme bili u Odboru Narodnog vijeća.^{14a}

2. ISTRAGA O ZAPLIJENJENOM NOVCU

Istraga o zaplijenjenom novcu počela je tek početkom mjeseca lipnja 1919. godine prijavom Jovana /Joce/ Todorovića koji je u to vrijeme obavljao poslove komesara željezničke policije u Dubrovniku. Todorović je o tome obavijestio Državno vijeće Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. U pismu Todorović tvrdi da je prilikom povlačenja austro-ugarske vojske Odbor Narodnog vijeća zaplijenio pet automobila sa zlatom i srebrom a koje je pripadalo armiji Pflanzler Baltina. Pošto je sumnjao da su prilikom pljenidbe pojedinci za sebe prisvojili izvjesne svote novca traži provođenje istrage.¹⁵

^{14a} List "Rad" u polemikama vezanim za dubrovačku milijunašku aferu traži da se imena osumnjičenih javno objave što nije urađeno. Popis osumnjičenih i optuženih ne donosi ni brošura Dubrovačka milijunaška aferu. Pojedina imena optuženih saznaju se iz izjava svjedoka na sudu. Među njima bili su: Dr. Stijepo Knežević, markiz Luko Bona /Bonić/, Božo Hoppe, Kristo Dominković, Đuro Vujnović, Antun Vujnović, Kristo Ređo, Antun Jakšić, Hemergildo Job, Lujo Galjuf.

¹⁵ "Dubrovnik" broj 88 od 17. studenog 1922.

"Rad" broj 148 od 18. studenog 1922. godine Jovan /Joco/ Todorović bio je pripadnik Narodne radikalne stranke. Nakon ulaska srpske vojske u Dubrovnik 13. studenog 1918. imenovan je komesarom za izbjeglice. Isticao se kao eksponent unitarističke velikosrpske politike u Dubrovniku neposredno nakon rata. Bio je jedan od osnivača mjesne organizacije Narodne radikalne stranke i njezinog lista "Narod", i suradnik lista "Srpska riječ" iz Sarajeva koji se isticao šovinističkim napadima na Hrvate i sve što je hrvatsko /urednik Đorđe Čokorilo/. Jovan Todorović je svojim djelovanjem u Dubrovniku, došao u sukob s istaknutim predstavnicima Srba katolika u Dubrovniku, optuženih u dubrovačkoj milijunaškoj aferi koji su mu predbacivali da je protiv njih on vodio istragu direktnim uplivom na suca. Zamjerali su mu da je građane hapsio na temelju anonimnih prijava, da je djelovao mimo Gradskog poglavara te da je uzurpirao upravu nad policijom u Dubrovniku, da se oslanjao na tzv. "austrijske špijune" upravljao diktatorski nastojeći da svojoj vlasti potčini općinsku upravu. Nakon djelovanja u Dubrovniku bio je 1921. godine imenovan za okružnog načelnika u Banja Luci.

Prijava je došla s izvjesnim zakašnjenjem što budi sumnje da je prilikom predaje, odnosno zaplijene novca bilo zloupotrebe, pogotovo ako se zna da se neposredno nakon zaplijene navedenog novca Dubrovnikom šire glasine da su neki članovi Odbora Narodnog vijeća prisvojili zaplijenjeni novac u iznosu od 80.000.000 kruna i ostalog materijala u vrijednosti od više stotina milijuna kruna.¹⁶ Vijest o prijavi Jovana Todorovića, dostavio je Zemaljskoj vladi za Dalmaciju kotarski povjerenik. Međutim, treba napomenuti da je već 5. siječnja 1919. kotarski povjerenik dr. Bogdanović pisao vladi da po Dubrovniku kruže glasine po kojima je prilikom preuzimanja zaliha od Odbora Narodnog vijeća bilo velikih krađa i pljačkanja. Bogdanović je tražio od Zemaljske vlade da naredi Kotarskom poglavarstvu u Dubrovniku istragu, što nije uslišano jer istraga nije pokrenuta.

Na temelju prijave Jovana Todorovića istragu je vodio istražitelj Mrkušić i državni odvjetnik Čučić. Osumnjičena su 42 Dubrovčana. U toku istrage državni odvjetnik odustao je od gonjenja za 30 osoba. Time se suglasio i šef pravosuđa Zemaljske vlade u Splitu. Za dvanaestoricu odvjetnik je smatrao da postoji osnovana sumnja da su počinili krivično djelo, prisvojivši protuzakonito materijalna sredstva. Za njih je određen pritvor u kojem su ostali više od tri mjeseca, do 17. kolovoza 1919. godine. Intervencijom iz Beograda i dolaskom radikalnog prvaka Drljevića u Dubrovnik uhićeni su pušteni na slobodu. Među njima su bili dr. Stijepo Knežević, markiz Luko Bona, Božo Hoppe i drugi. Svi su se oni kasnije nalazili na istaknutim mjestima političkog i javnog života u Dubrovniku a bili su i u vodstvu organizacije Narodne radikalne stranke u Dubrovniku. Tako je dr. Stijepo Knežević 1925. godine bio imenovan velikim županom dubrovačke oblasti, Božo Hoppe upraviteljem pošte u Dubrovniku, Luko Bona zauzimao je rukovođeće mjesto u mjesnoj organizaciji Narodne radikalne stranke /NRS/. Drugi su bili direktori banaka, privrednih organizacija i drugo. Svi oni bili su gorljivi pobornici ujedinjenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Srbijom. Prije rata bili su pristalice Srpske stranke u Dubrovniku. Smatrajući, da su Srbi i Hrvati jedan narod, zalagali su se za njihovu međusobnu slogu i surađivali s pristalicama Hrvatske stranke koji vodi Dubrovčanin Pero Čingrija. Rat i prilike poslije rata mijenjaju te njihove stavove. Sve se više orijentiraju prema Srbiji i postaju eksponenti njene politike na ovom području. Za sebe su tada isticali da su Srbi katolici, iako su po svemu njihovi preci bili Hrvati.

U toku sudskog postupka ispitan je veliki broj svjedoka. Njihove izjave o iznosu novca nisu bile identične što smo prethodno naveli. Presudu sud nije izrekao. Kraljevim ukazom broj 9033 od 22. veljače 1921. godine postupak je bio obustavljen. Tim ukazom osumnjičeni za pljačku novca austro-ugarske vojske bili su abolirani. Dakle, nije im se dokazalo da su počinili ono za što su bili osumnjičeni ali nije bilo ni dokazano da su nevini, odnosno da novac nisu prisvojili i da nisu bili učesnici u pljački.¹⁷

¹⁶ "Dubrovnik" broj 37 od 10. svibnja 1922. god.

¹⁷ Isto, broj 88 od 17 studenog 1922. god.

AD, fond Okružnog suda Dubrovnik, spis Vr. 182/19 sv. I, II, III, IV, Luko markiz Bona bio je jedan od najistaknutijih poratnih Srba katolika u Dubrovniku. Biran je za potpredsjednika odbora Narodnog vijeća u Dubrovniku koji se osniva za vrijeme sloma Austro-Ugarske. Zbog starosti predsjednika /Pero Čingrija/ obavljao je i poslove predsjednika. Izdavač je brošure Dubrovačka milijunaška afera i jedan od najistaknutijih predstavnika mjesne organizacije Narodne radikalne stranke u Dubrovniku u kojoj je obavljao čelne funkcije. Bio je notar u Dubrovniku.

Stijepo Knežević bio je odvjetnik. Prije prvog svjetskog rata radio je u državnoj službi Kraljevine Crne Gore. Od 1918. godine boravi u Dubrovniku i obavlja poslove člana odbora Narodnog vijeća. Bio je član upravnog vijeća Dubrovačke parobrodarske plovidbe, istaknuti predstavnik Srba katolika u Dubrovniku, član mjesnog rukovodstva Narodne radikalne stranke. Poslije pada Davidovićeve vlade u drugoj polovini 1924. god. imenovan je za velikog župana dubrovačke oblasti. Isticao se provođenjem centralističke i velikosrpske politike u Dubrovniku odobravajući progone Hrvata svjesno radeći na suzbijanju hrvatskog nacionalnog pokreta. 1928. godine kao veliki župan raspustio općinsko vijeće u kojem su većinu imali pristalice HSS i uveo komesarijat čime su radikali dobili upravu u općini.

Način na koji se pitanje afere htjelo riješiti u postojećem konstelaciji političkih snaga bilo je za očekivati. Naime, za postojeću vlast bilo bi suviše kompromitantno da se njezine najgorljivije pristalice osude kao pljačkaši. Budući da se osumnjičenima nije mogla izreći oslobađajuća presuda pronađeno je za njih najbolje rješenje. Iskoristiti mogućnost abolicije.

Kraljevim ukazom čini se prema reakciji mnogi nisu bili zadovoljni, ni osumnjičeni /bar ne javno/ a ni oni koji su smatrali da su za učinjeno djelo trebali snositi kaznu. Na odluku Državnog odvjetništva reagira list "Rad" koji u broju 73 od 16. travnja 1921. godine u članku "Milijunaška afera" ističe da je osumnjičenicima država trebala dati potpunu zadovoljštinu i odštetu zbog pretrpljene materijalne i moralne štete kad je već utvrđeno da nisu krivi. Međutim, kaže se, ako postoji krivnja /u što pisac članka vjeruje/ onda je javnost trebalo upoznati s razlozima s kojih je abolicija uslijedila. Do tada u nas, praksa nije poznavala, mogućnost abolicije za delikte pronevjere državne imovine. Ona se uglavnom primjenjivala za političke delikte. U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca takvi postupci i kasnije nisu bili rijetkost, vlast je uvijek štitila svoje istomišljenike pa i onda kad su se bavili kriminalnim radnjama.

Jedan od najistaknutijih kritičara postupaka vlasti u svezi s dubrovačkom milijunaškom aferom bio je Ljubo Leontić, pristalica tada grupe izvan stranaka u Dubrovniku, inače gorljivi jugoslavenski integralist. U svom listu "Rad" on diže glas protiv tih zloupotreba navodeći slijedeće: "U sud pravde, u taj još jedini kod nas neuzdrmani stup na kojem počiva naša državna zgrada, nitko nije smio da dira. Vi, gospodo ministri, i vaši protežeri iz Dubrovačke milijunaške afere, dirnute u tu svetinju. Mi Vas optužujemo zbog tog grdnog zločina, protiv društva i države".¹⁸ Pišući o aboliciji, u svezi s dubrovačkom milijunaškom aferom, Ljubo Leontić ističe, da abolicija uklanja krivično zakonske posljedice i uopće svaki krivični progon za optužujućega ali kaže Leontić ima jedno svojstvo koje abolicija ne vraća. To je aestimatio civilis i ono opće uvjerenje da čovjek koji pokriva neki važni položaj u ime države mora biti čovjek u kojeg se ne smije sumnjati da je počinio zločinstvo koje ne ispašta tamnicom jedino radi abolicije.

Ovim prilogom za neko vrijeme prestaje polemika u dubrovačkom tisku o milijunaškoj aferi. Polemike se ponovno javljaju izlaskom iz tiska brošure "Dubrovačka milijunaška afera". Brošura je iz tiska izišla u listopadu 1921. godine u Dubrovniku i glavna joj je namjena bila da dokaže da optuženi iz Odbora Narodnog vijeća u Dubrovniku za prisvajanje novca austrougarske armije to nisu uradili, da su nevini optuženi od političkih protivnika Hrvata. U cilju potenciranja političkih razlika, pisci brošure su na kraju naveli da su ju pisali Srbi katolici. Smatralo se inače da je brošuru napisao Luko Bona /Bonić/¹⁹ U brošuri se naglašava da se aferom nisu htjeli diskreditirati svi članovi Odbora Narodnog vijeća, već samo članovi Srbi katolici a ne i Hrvati. Srbe katolike kaže se, željelo se diskreditirati pred najavljeni dolazak regenta u Dubrovnik koji je trebao biti druga kraljeva rezidencija. Uz navedeno, Hrvatima u Dubrovniku se spočitava, da su na vijest o hapšenju Srba katolika izražavali ushićenje i nasladu govoreći " /.../ neka, neka, eto, to im je dala njihova Srbija i kralj Petar."²⁰ Presudom Okružnog suda u Dubrovniku od 20. listopada 1921. godine bilo je zabranjeno rasparčavanje brošure. Državni odvjetnik dr. Učović u obrazloženju postupka za zabranu tvrdio je na sudu da je aferu pokrenuo Srbin, radikal, koji nije ni Dalmatinac. Zato ne može biti istina, kako se u brošuri navodi da se aferom željelo kompromitirati Srbe katolike od strane Hrvata niti" /.../ oblatiti Dubrovnik u ime nekog splinskog antagonizma /.../"²¹ Na osnovi žalbe Luka Bore, Viši zemaljski sud u Splitu odluku o zabrani je ukinuo.

¹⁸ "Rad" broj 123 od 6. travnja 1922. god.

¹⁹ Izdavač brošure nije naznačen ali se zna da je to bio Luko Bona.

Brošura je tiskana u Srpskoj štampariji u Dubrovniku rujna 1921. Čuva se u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu pod signaturom broj 82 852. U njoj se pored podataka o izjavama svjedoka opisuju i prilike u Dubrovniku uoči sloma Austro-Ugarske s ciljem da se dokaže neistinitost optužbi nekih članova odbora Narodnog vijeća u Dubrovniku.

²⁰ DMA, str. 2

²¹ "Rad" broj 102 od 5. studenog 1921. god., "Narodna svijest" broj 45 od 8. studenog 1921. god.

3. POLEMIKE U TISKU POVODOM IZLASKA BROŠURE - DUBROVAČKA MILIJUNAŠKA AFERA

Vijest o izlasku brošure i njezinoj zabrani utječe na pojavu brojnih priloga u jedinim stranačkim listovima u Dubrovniku, Beogradu, Splitu i Sarajevu te Zagrebu. Oko tog pitanja vodile su se vrlo oštre polemike. Jednu su branili brošuru i sve ono što ona donosi smatrali istinom /uglavnom stranački listovi NRS/, drugi pak sam postupak osuđuju kao neprimjeren za postojeće međunacionalne odnose između Hrvata i Srba, ne samo u Dubrovniku već i šire kao i to da pisci brošure nisu uspjeli dokazati neovisnost optuženih.

Radikalni listovi u Beogradu i Sarajevu povelu su žestoku kampanju protiv sudskih i policijskih organa u Dubrovniku koji su tražili zabranu brošure. U toj kampanji posebno su se isticali "Srpska riječ" iz Sarajeva, beogradski "Radikal" a kasnije i radikalni "Dubrovnik" iz Dubrovnika. "Srpska riječ" u broju 219 od 26. listopada 1921. godine u cijelosti prihvaća tvrdnje brošure da se aferom htjelo uništiti one Srbe katolike u Dubrovniku koji su još prije rata bili uz Beograd. U svezi s tim se navodi da je i sam Beč morao priznati Srbe katolike i to zato što su postojali ali ih kaže se ne priznaju braća Hrvati. "Milijunaška afera našla se da ih uništi na jedan tako sraman način do kojeg ni sama Austrija nije bila kadra da dođe". "Srpska riječ" smatra da se ovom aferom na Srbe katolike udara" /.../ zaplotnjački podmuklo i na najdrskiji način, gazeći svaki pisan i logičan zakon, pečat najgorih i najpodlijih lopova te ih se tom društvenom sramotom htjelo politički ubiti.²²

Pozadinu afere "Srpska riječ" vidi u borbi za položaje, jer Srbe katolike progone oni koji su se kao austrijski činovnici domogli u novoj državi visokih činovničkih položaja, čim im se ukazala prilika za novom karijerom. Iznoseći svoje stavove o tom pitanju "Srpska riječ" kaže: "Ovi dakle ljudi sigurno u dubrovačkim Srbima katolicima, koje oni nekad zajedno s Bečom istrebljivahu, a kao Srbe i ne priznavahu, sada vide i uobražavaju ih kao neke ne samo opasne rivale već i ljude koji će im se za prošlost da svete"²³ Drugi uzrok "Srpska riječ" vidi u rivalitetu Splita i Dubrovnika. Polazeći od pretpostavke da Dubrovnik Srbi posebno cijene, baš zbog Srba katolika, "Srpska riječ" smatra da Splitsani jednom ovakvom aferom žele umanjiti ugled Dubrovnika i Dubrovčana. "Srpska riječ" također tvrdi da je brošura dokazala neistine onih koji su aferu pokrenuli i koji su zabranili brošuru i to zato što žele da se istina ne sazna. Navedenim tvrdnjama s pravom se suprotstavlja Ljubo Leontić koji tvrdi da su brošurama Srbi katolici u Dubrovniku željeli" /.../ stvoriti uvjerenje kod Srba izvan Dubrovnika da su oni bili jedini pobornici misli oslobođenja i ujedinjenja jugoslavenskih naroda u Dubrovniku kao i da su bili jedine žrtve ne samo Austrije već i u Kraljevini SHS, što je očita neistina".²⁴

Na tvrdnje brošure i "Srpske riječi" da je Zemaljska vlada u Splitu aferom htjela kompromitirati Srbe katolike u Dubrovniku a time i baciti ljagu i na Dubrovnik, list "Rad" u broju 106 do 3. prosinca 1921. godine u članku "Dubrovačka milijunaška afera" piše da brošura ima političku tendenciju i da " /.../ nije uspjela da unese svjetla potpune objektivne istine u milijunašku aferu"²⁵ U članku "Dubrovačka milijunaška afera i Srbi katolici" navodi se da nekolicina utjecajnih ljudi u Dubrovniku iz redova Srba katolika sebe poistovjećuje s općim dubrovačkim interesima, ne bi li se tako s njih skinuo veo sumnje i proglasili se nevinima. U spomenutom članku dr. Lj. Leontić konstatira da su Srbi katolici u Dubrovniku manjina pa ga zato ne mogu predstavljati. Isto tako smatra Leontić oni ne mogu predstavljati ni tu manjinu. Po mišljenju Leontića sami Srbi katolici najviše su aferu razvikali /što je zaista istina/ nudeći svoje svjedočanstvo" /.../ vlastima dok su dubrovački Hrvati skoro potpuno pasivno pro-

²² "Srpska riječ" broj 219 od 26. listopada 1921. god.

²³ isto,

²⁴ "Rad" broj 108 od 17. listopada 1921. god.

²⁵ isto, broj 106 od 3 prosinca 1921. god.

matrali i uzeli ispravan stav da o milijunaškoj aferi ne pišu i ne govore.²⁶ Ova konstatacija Leontića je istinita. Listovi prohrvatske orijentacije o aferi nisu pisali, iako je bilo za to osnova jer se radilo o velikim uvredama koje su Hrvatima kao naciji upućivali Srbi katolici. Tako se dogodilo da je Hrvate od napada Srba katolika branio jedan vrlo istaknuti integralni Jugoslaven, Ljubo Leontić. On je bio uvjerenja da Srbi katolici iz Odbora Narodnog vijeća aferom žele steći odsutni politički utjecaj nad svim pravoslavnim vjernicima u Dubrovniku. Time su se oni iskazivali gorljivijim Srbima od samih Srba jer napadaju sve Hrvate a ne samo hrvatske "separatiste". Ovakvim stavom Srbi katolici iz Odbora Narodnog vijeća po mišljenju Leontića rade na rušenju ideje o ujedinjenju i državnom i narodnom jedinstvu, što je bilo neosporno istinito.²⁷ Članak "Dubrovačka milijunaška afera i Srbi katolici" Leontić završava riječima: "Oružje kojim ste se gospodo srbokatolici iz Narodnog vijeća poslužili nije dopušteno, ni za napadaj ni za obranu a nije ni podesno za ofanzivnu defenzivu. Brošura Srba katolika u Narodnom vijeću najteža je osuda Srba katolika u milijunaškoj aferi"²⁸

U broju 108 od 17. prosinca 1921. godine list "Rad" tiskao je članak "Dubrovačka milijunaška afera i pitanje druge kraljeve rezidencije". U njemu se ističe da je proizvoljna i po krunu kompromitantna tvrdnja da su Split i Hrvati aferu inscenirali zato da osujete dolazak kralja u Dubrovnik, kojeg on navodno misli izabrati za drugu rezidenciju. Pisac članka, Ljubo Leontić, u svezi s tim smatra da brošurama ".../ gospođa iz milijunaške afere ne vide veliku opasnost tih svojih napisa koji ugrožavaju ionako nategnute odnose između Hrvata i Srba, Beograda i Zagreba".²⁹

Leontić kod autora brošure uočava težnju Srba katolika da po svaku cijenu steknu utjecaj na teritoriju bivše Dubrovačke republike i pomoću sile, odzgo i pod protekcijom krune, pod motom ".../ neka propadne Hrvatska, neka se ruši SHS, što nas je briga, ovdje će biti druga rezidencija kralja, velike Srbije, i u toj ćemo rezidenciji, mi Srbi katolici iz Narodnog vijeća biti gospodari situacije i branitelji svih onih koji nisu s nama"³⁰

Iznoseći svoje intimne osjećaje u svezi s navedenim, Leontić konstatira da ga je prethodno najviše zabolilo i da ga je upravo to natjeralo da piše i da brani pravo, pravdu i državu. Leontić u članku osuđuje i postupke Drinkovića, Šurmina, Kovačevića i Radića, koji, kaže on zovu Hrvate na okup protiv Srbije, odnosno Jugoslavije s kon-

²⁶ isto,

²⁷ isto,

²⁸ isto,

Ljubo Leontić (1887.-1973.) bio je pravnik, publicitet i političar. Do stvaranja zajedničke jugoslavenske države bio je pripadnik nacionalističke omladine koja se borila za rušenje Austro-Ugarske. Za vrijeme prvog svjetskog rata emigrirao i boravio u Italiji, Švicarskoj, Južnoj i Sjevernoj Americi. Sudjelovao u pripremama za organiziranje emigranata i osnivanje Jugoslavenskog odbora. Zajedno sa P. Slijepčevićem, V. Fabijančićem formulirao program nacionalističke omladine /1915/. U Južnoj i Sjevernoj Americi organizirao dobrovoljce među našim iseljenicima za rat protiv Austro-Ugarske i prikupljao pomoć za Jugoslavenski odbor. U Južnoj Americi osnovao više odbora Jugoslavenske narodne obrane a u Sjevernoj Americi i vašingtonski odbor Narodnog vijeća.

Nakon rata djeluje kao odvjetnik i publicist u Dubrovniku gdje 1919. godine pokreće nezavisni list "Rad" čiji se program temeljio na osnovnim stavovima ujedinjene omladine "predratnog pokreta". Putem spomenutog lista propagirao je politiku integralnog jugoslavinstva, jugoslavenskog unitarizma i centralizma, napadajući sve koji su zastupali federalističke, konfederalističke ili autonomne koncepte državnog uređenja predratne monarhističke Jugoslavije.

1923. godine prilikom izbora za Narodnu skupštinu pristupio Zemljoradničkoj stranci zajedno s J. Smolakom što je prouzrokovalo sukob unutar vodstva stranke u Dalmaciji. Kao advokat besplatno branio kolone u sudskim parnicama. Nakon neuspjeha na izborima 1923. god. napušta Zemljoradničku stranku priključujući se ORJUNI čiji direktor postaje 01. 12. 1923. god. Od tada živi i djeluje u Splitu. Bio je član Samostalne demokratske stranke /lijevo krilo/ često dolazeći u sukobe s čenikom stranke S. Pribičevićem. Zagovaro je suradnju s komunistima /na sudu branio Vicka Krstulovića/. Poslije okupacije 1941. god. bio je uhićen i interniran na Liparima gdje je ostao do kapitulacije Italije 1943. god. kada pristupa antifašističkom pokretu. Poslije rata radio u jugoslavenskoj diplomaciji.

²⁹ isto,

³⁰ isto,

statacijom "Neka propadnu najplemenitija nastojanja brojnih generacija, neka propadne djelo najvećih korifeja i najdivnijih heroja jugoslavenskih, neka se ruši i država, glavno je da se oni svete Pribičeviću i Pašiću."³¹

U članku "Dubrovačka milijunaška afera i njeni provokatori" Leontić pokušava odgovoriti na pitanje, tko je pokrenuo dubrovačku milijunašku aferu i na kojim se konkretnim činjenicama proces zasnivao. On smatra da nije sporno pitanje pokretanja afere jer se zna da ju je pokrenuo Jovan Todorović, radikal i jedan od osnivača radikalnog lista "Narod" i organizacije NRS u Dubrovniku. On je kaže se bio u stalnom sukobu sa Zemaljskom vladom u Splitu, zato je malo vjerojatno da je mogao biti u službi te vlade, što se u brošuri tvrdi. Todorović nije mogao biti ni u službi Hrvata jer je kao policijski činovnik inicirao utemeljenje radikalnog lista a surađivao je u "Srpskoj riječi" istaknutom glasilu velikosrpske politike koji se tiskao u Sarajevu. U polemikama oko brošure "Dubrovačka milijunaška afera, list "Rad" polemizira krajem 1921. godine s listovima "Narodna svijest" iz Dubrovnika /glasilo Hrvatske pučke stranke/, listom "Narod" (glasilo Narodne radikalne stranke) i listom "Život" iz Splita /glasilo Demokratske stranke/. Njima predbacuje što ne iznose vlastite stavove o aferi već uglavnom prenose tuđe članke, pretežno priloge "Rada". U svezi s tim se konstatira da se "Narodna svijest", koja se inače smatrala predstavnikom Hrvata u južnoj Dalmaciji nije željela opredjeljivati. Radikalnom listu "Narod" koji je u doba pokretanja afere 1919. godine o aferi najviše pisao, "Rad" zamjera što svojom šutnjom, okrivljene faktički štiti a dužnost bi mu bila kaže se, kad je o aferi ranije pisao da i sada piše. "Rad" smatra, da je "Narod" svojim člancima o aferi zapravo najviše oklevetao okrivljene i nanio im moralne patnje. Ako šutnjom potvrđuju da su okrivljeni nevin, onda bi pošteno bilo da ono što su ranije o aferi pisali sada opozovu i okrivljenima dadu dužnu satisfakciju. U broju 51 od 21. prosinca 1921. godine "Narod" odbacuje napade ističući da nije" /.../ aferu rastrubio po svuda i raspirio svim sredstvima" već je člancima u 1919. godini zahtijevao da se sudskim putem utvrdi istina o aferi i da se Dubrovnik očisti od" /.../ ljage kojom je u ovo zadnje doba bio okaljano"^{31a} Uredništvo lista ističe da im je bila dužnost zahtijevati da pravda nastavi svoje djelovanje, smatrajući, da to rade u interesu domovine, u interesu srpskog imena, u interesu Dubrovnika i samih osumnjičenika. Osumnjičenike kaže list, ničim nije objedio a ni osudio, ali smatra da se bez suda ne može dokazati njihova nevinost, ni izreći da su krivi. Tvrdnje se potkrepljuju riječima: "Mi nijesmo krivi ni zaslužni što je s najvišeg mjesta obustavljen svaki sudski postupak, ali ipak rado i svečano priznajemo da bi bili sretni i presretni kad bi se neoborivim dokazima točno i potpuno dokazalo da su osumnjičenici nevin."³²

List "Rad" je o dubrovačkoj milijunaškoj aferi nakon neposrednog izlaska brošure, polemizirao i s glasilom Demokratske stranke u Splitu, listom "Život". Taj list se u broju 597 od 24. prosinca 1921. godine, u članku "Jedna polemika" osvrnuo i na brošuru "Dubrovačka milijunaška afera". List "Život" za dio u brošuri u kojem se govori o navodnoj osveti hrvatskog Splita protiv srpskog Dubrovnika, odnosno Hrvata u Zemaljskoj vladi u Splitu protiv dubrovačkih Srba, smatra da je napisan perfidno, ističući da je Split hrvatski grad ali bez obzira na to u njemu, kaže se, nikad ni u vrijeme najžešće borbe između Srba i Hrvata nije bilo nikakve, ni najmanje neprijatnosti protiv Srba, u kojem uoči rata i za vrijeme rata nije bilo čestitijeg imena koje bi bilo austrofilski orijentirano. Oni koji zastupaju stavove iznesene u brošuri po mišljenju lista "Život" žele" /.../ raspiriti što jaču razliku i mržnju između Hrvata i Srba ne bi li svaki napad na jednog Srbina, makar i s kojeg razloga došao, izazvao solidarnost svih Srba"³³ Člankom se odbacuje traženje rehabilitacije podgrijavanjem nacionalne netrpeljivosti

³¹ isto,

^{31a} "Narod" Dubrovnik broj 51 od 21. prosinca 1921.

³² isto,

³³ "Život" Split, broj 597 od 24 prosinca 1921.

i neiskrenosti. S obzirom da su navedeni stavovi već ranije izneseni na stupcima lista "Rad" on zamjera listu "Život" što to nije posebno i istakao i što s omalovažavanjem piše o onima koji su dosad o aferi pisali.

1. siječnja 1922. godine u Dubrovniku je tiskan prvi broj lista Dubrovnik. List je bio glasilo Narodne radikalne stranke u Dubrovniku (NRS). List pokreću članovi NRS koji nisu bili zadovoljni pisanjem lista "Narod" o milijunaškoj aferi. Inače, utjecajni i financijski moćni, pokretači "Dubrovnika" ubrzo su ishodili da "Narod" prestane izlaziti.³⁴ Mnogi od pokretača lista "Dubrovnik" bili su umiješani u dubrovačku milijunašku aferu, pa nije čudno što ih je taj list branio i zastupao njihovu rehabilitaciju. Već u broju 2 od 4. siječnja 1922. godine list Dubrovnik piše o aferi najavljujući ponovni proces. Glasilo "Zagrebačka riječ" u broju 7 iz 1922. godine piše da okrivljeni u dubrovačkoj milijunaškoj aferi, usprkos svemu, za što su okrivljeni u Dubrovniku obavljaju važne državne i javne funkcije. Jedan od njih bio je i Božo Hoppe koji je u to vrijeme imenovan upraviteljem pošte i telegrafa u Dubrovniku. Njegovo imenovanje izazvalo je mnoge prosvjede i ponovno razbuktalo stranačke strasti, međusobna optuživanja i polemike koje su se uglavnom vodile na stranicama dubrovačkog tjednika "Dubrovnik", lista "Rad" i beogradskog "Radikala". Najaktivniji u tome bio je ponovo dr. Ljubo Leontić. U glasilu "Rad" od 6. travnja 1922. godine piše članak "Obaranje državnog autoriteta-prostitutacija javnog morala". U članku reagira na odluku vlade u Beogradu o imenovanju Bože Hoppea za upravnika pošte u Dubrovniku. Leontić izražava čuđenje što se na takvo mjesto imenuje osoba koja je bila u istražnom zatvoru i koja je spašena aktom milosti /abolicijom/ a ne aktom pravde. Tim se imenovanjem smatra Leontić daje" /.../ šamar čitavoj javnosti" i "/.../ pljuva u lice poštenom građanstvu"³⁵ Ocjenjujući moral tadašnje velikosrpske vlasti, Leontić ukazuje na veliku nepravdu koja se u strukturi države ukorijenila. Država, kaže on, progona sirotinju a štiti uglednike. Seljaci, upropašteni ratom, ne mogu prema državi izvršavati obaveze ali se za to ipak sudski kažnjavaju. Bogati pak, koji su državu opljačkali se zaštićuju milošću vladara.³⁶ Leontić smatra, da je ministarstvo pošta svojom odlukom o imenovanju B. Hoppea za upravnika pošte u Dubrovniku, izrazilo svoj drski prkos i prezir javnom mišljenju građana Dubrovnika.

Na članak "Obaranje državnog autoriteta-prostitutacija javnog morala" reagira list "Dubrovnik". U broju od 19. travnja 1922. godine pod motom "Onima kojima je tuđe poštenje najmanje sveto" brani Hoppea, navodeći da se Leontić služi neistinama jer napada poštnu osobu, želeći tim napadom optužiti i stranku kojoj Božo Hoppe pripada. Braneći Hoppea "Dubrovnik" tvrdi da je on odmah nakon što je javni tužilac odustao od optužbe za nekolicinu osumnjičenih "/.../ upravio protest kojim je bezuslovno odbio svaki akt što bi mogao izgledati kao neka milost i tražio je svakako da

³⁴ Zadnji broj lista "Narod" izašao je iz tiska 11. veljače 1922. Pokretači lista "Dubrovnik" bile su utjecajne osobe u Srpskoj banci u Dubrovniku. List je pokrenut bez znanja rukovodstva mjesnog odbora Narodne radikalne stranke u Dubrovniku i njegovog utjecajnog člana Jovice Perovića. List "Dubrovnik" trebao je poslužiti rehabilitaciji osumnjičenih osoba u dubrovačkoj milijunaškoj aferi te za agitaciju za općinske izbore koji su se najavljivali u 1922.

³⁵ "Rad" broj 123 od 6. travnja 1922. U jednom dijelu članka Lj. Leontić kaže: "Mi se stidimo, mi očajavamo, jer čujemo od svakog i po svuda jednu jednoglasnu jadikovku nije samo novčanica SHS pala daleko ispod zdrave valute drugih država nego eto duboko padaju i sve moralne valute u Kraljevini SHS"

³⁶ isto,

Navedeno je Leontić izrazio ovim riječima: "/.../ dok se Konavljane, Župljane, Primorce i cijelu okolicu dubrovačku sudski progona, zbog jednog para poderanih cipela koje je donio s fronta ..., dok se globi i kažnjava i žigom sramote udara sve i svakog zbog najneznatnijeg oštećenja napuštenog ratnog materijala bivše austro-ugarske vojske na neke Srbe katolike iz Narodnog vijeća u Dubrovniku ne samo što se traži i postizava od vladarske milosti da se prekine svaka daljnja istraga i sudski pretres nego se u ime satisfakcije, usprkos cijelog pučanstva, imenovanjem na odgovorna mjesta u državnim uredima, silom se hoće da nametne rehabilitacija onih ljudi koji nijesu do danas izišli ni pred forum sudbeni, ni pred forum javnosti da činjenicama dokažu svoju nevinost"

mu se sudi.³⁷ Za molbu B. Hoppea, upućenu ministru pravde, saznalo se tek po njenoj objavi u listu "Dubrovnik", dakle godinu i pol dana kasnije pa se može pretpostaviti da je naknadno napisana /što su mnogi i tvrdili/, odnosno da je napisana kad je Božo Hoppe već znao da će biti aboliciran ne bi li tako pred javnošću dokazao da se procesa ne boji jer smatra da je nevin. Braneći Hoppea "Dubrovnik" tvrdi da Hoppe za aboliciju nije znao niti ju je tražio. Leontić se tome suprotstavlja tvrdeći da se u brošuri molba ne spominje te da ju je Hoppe objavio na izazov "Rada".³⁸

U seriji polemičkih članaka tiskanih povodom članka "Obaranje državnog autoriteta-prostitutcija javnog morala" "Dubrovnik" brani Hoppea bez temeljitijih argumenata. Argumenti koji se prezentiraju nisu uvjerljivi, zapravo se njima pokušava pronaći neke slabosti iz Leontićeve bliže prošlosti /navodna ljutnja što nije izabran za poslanika na izborima 1920, njegova uloga u emigraciji za vrijeme rata i drugo/. U travnju mjesecu 1922. godine "Dubrovnik" tiska nekoliko članaka protiv Leontića u kojima ga bezskrupulozno vrijeđa imputirajući mu mnoge neistine. Aludirajući na njegov boravak u Južnoj Americi naziva ga posprno "amerikanskim junakom i patnikom". U odgovoru na taj članak koji je objavljen u listu "Rad" od 14. travnja 1922. godine ističe se da je u člancima o dubrovačkoj milijunaškoj aferi branio ljudsku pravdu i narodni interes, protiv pokušaja da se krivnja baci na nevine ljude i da se izigra jedno veliko socijalno načelo. Leontić ujedno navodi da je tek izlaskom brošure bio upućen u bit afere i da je tek tada odlučno bio protiv abolicije, prekinuvši veze s onima koji svoje pitanje nisu iznijeli pred sud, ni pred javnost, otvoreno i pošteno da se dokaže da li su krivi ili nevin. U broju 35 od 15.04.1922. "Dubrovnik" objavljuje još jedan napad na Leontića u članku "Jugoslavija u emigraciji" u kojem se opisuju sukobi jugoslavenske omladine s radikalima u Švicarskoj za vrijeme rata. U tom članku se Leontić prikazuje vođom onog dijela omladine koja je bila protiv "srpske Jugoslavije /što mu se dakako zamjera/ i što je u krugu te omladine pružao otpor pristalicama radikalske, velikosrpske, Pašićeve politike. Članak je pun napada na omladinu i njezine predstavnike u emigraciji koji su zastupali jugoslavenski program dr. Pere Slijepčevića, dr. Ljube Leontića i prof. Ladislava Fabijančića. "Dubrovnik" spočitava Leontiću da je u Južnoj Americi boravio novcem kojeg mu je dala srpska vlada a sada je otvoreno protiv nje što se smatra nemoralnim. Put Leontića kaže "Dubrovnik" financiralo je srpsko poslanstvo u Parizu s 30.000 zlatnih franaka. Želeći prikazati Leontića kao nemoralno osobu koja troši tuđi novac za svoje probitke "Dubrovnik" u svezi s tim konstatira da je jedan Vlado Gaćinović i mnogi drugi studenti nisu htjeli tražiti novčanu pomoć od srpske vlade a on je to uradio a sada tu vladu koja ga je pomogla napada. U polemici koju je Leontić ranije vodio s listom "Narodna svijest" o tom pitanju uspio je dokazati da je u Južnu Ameriku putovao o trošku rođene braće nastanjene u Čileu. U odgovoru na napad, Leontić je istakao da nije bio povezan s radikalskom vladom, niti je koristio njezin novac a u izgnanstvu je gladovao zajedno s Gaćinovićem koji je u emigraciji umro i Slijepčevićem koji je obolio od tuberkuloze. Ocjenjujući stav "Dubrovnika" prema jugoslavenskoj omladini Leontić zaključuje: "Samo radikalski cinizam kadar je da na onaj neotesani način govori o jugoslavenskoj omladini koja je s toliko žrtava doprinijela borbi za oslobođenje, odbijajući svojim herojskim

³⁷ U broju 28 od 8. travnja 1922. list "Dubrovnik" donosi pismo Bože Hoppea ministru pravde. U njemu se navodi da je jedna grupa osumnjičenih u milijunaškoj aferi oslobođena optužbe. Druga u kojoj je i on, čuo je da se za nju proglašava abolicija a da bi on htio da se proces održi i da opere sve sumnje koje mu se nameću. On moli da se od njega ovako rješenje otkloni i da mu se "/.../ uruči rasprava gdje sam spravan iznijeti svoje razloge, svjedoke i dokaze svoje nekrivnje koje istraga dosad od od njega nije tražila". Molba je datirana s 24. listopada 1920.

U svezi navedenog pisma narodni poslanik Jovan Donović pita u Narodnoj skupštini ministra pravde zašto Božo Hoppe tek sada objavljuje pismo od 24. listopada 1920. i zašto je sve to tajio pred javnosti dosad. Po mišljenju Donovića to je veliki argument u rukama Hoppeovih neprijatelja. Donovića čudi da su Hoppeovi prijatelji tražili Hoppeovu aboliciju i zašto je Hoppe ostao i dalje solidaran s drugovima iz afere koji se aboliciji nisu opirali.

³⁸ "Rad" broj 127 od 4. svibnja 1922.

gladovanjem svaki pokušaj nemoralnih režimskih službenika koji su ih nastojali korumpirati i obesčastiti državnim novcem”.³⁹

Kulminacija polemike oko brošure “Dubrovačka milijunaška afera” zbila se člankom Stojana Protića, istaknutog člownika NRS, koji je u broju 164 lista “Radikal” iz 1922. godine napisao članak “Odjeci i kraj dubrovačke afere”. Članak u “Radikal”, list “Dubrovnik” prenosi u cijelosti u brojevima 37, 38 i 38 iz svibnja mjeseca 1922. godine.

U članku se konstatira da Ljubo Leontić, nakon objavljene brošure o dubrovačkoj milijunaškoj aferi i kraljevskog ukaza od 28. veljače 1921. godine “/.../ vrši zanat političkog marodera koji poslije jedne neloyalne borbe iza busije, građane i ranjene političke protivnike opkrada i pljačka”. Protić poručuje Leontiću da je poslije izlaska iz tiska brošure o dubrovačkoj milijunaškoj aferi, trebao kritizirati zemaljsku vladu u Splitu i državnu vlast uopće koja je nezakonito i lakomisleno osumnjičene držala u zatvoru preko tri mjeseca. Protić tvrdi, da je proces protiv osumnjičenih bio skandalozan i koji nije smio izići na javnost sudskog pretresa jer da se to ostvarilo time bi se državna vlast još više osramotila a posebno vlada u Splitu. On prigovara toj vladi što na vrijeme nije reagirala na glasine o nestanku novca austrougarske armije što joj je već 5. siječnja 1919. dostavio kotarski povjerenik u Splitu dr. Bogdanović. Protić tvrdi da je abolucija došla opravdano jer su osumnjičeni po njegovom mišljenju nevin. Rezimirajući sadržaj brošure on krivce, kao i pisci brošure vidi u splitskoj vladi na kojoj će ostati “ /.../ večiti žig srama i stida zbog ovog skandaloznog procesa”⁴⁰ Protić smatra da je splitska vlada na glasine trebala odmah reagirati a ne nakon pet mjeseci hapsiti ljude. Ujedno tvrdi da Jovan Todorović kao komesar za izbjeglice nije bio ovlašten ulaziti u posao sigurnosti na granici jer je po funkciji bio potčinjeni organ ministarstva unutrašnjih poslova. Protić također zamjera što je u vođenju postupka zaobideno ministarstvo pravde i ministar predsjednik koji je kaže on o aferi saznao iz članka u “Srpskoj riječi”.

Protićev tekst završava riječima referenta u ministarstvu pravde Špira Lucića Petrovića kojima se konstatira, da nitko nije utvrdio iznos novca i drugog materijala Baltinove armije koja je stigla u Dubrovnik, niti itko može posvjedočiti koje su količine predane odgovornim članovima Narodnog vijeća, što je po njegovom mišljenju, glavni razlog što se istražnim postupkom nije mogao utvrditi krivac, odnosno objekt krivičnog djela. Ono što je u Dubrovnik došlo nije bilo inventarizirano. Pri donošenju konačnog zaključka, Protić a ni Petrović nisu postavili pitanje zašto ti, koje oni tako zdušno brane, koji su u to vrijeme bili na odgovornim funkcijama, nisu osigurali i proveli tu inventarizaciju, to im je bila dužnost. Da su ju proveli očito ne bi mogli novac zatajiti. Člankom Protića i najviši rukovodioci NRS odredili su svoj stav prema utaji državne imovine. Bila je to još jedna potvrda da je vlast branila svoje pristalice pa i onda kada su oni prisvajali i tuđu imovinu.

Suprostavljajući se stavovima Protića Leontić ističe, da ga ne diraju banalne i drastične manire kojima Protić nastupa. Upućuje mu poruku da je mogao prištedjeti jednu blamažu da članak nije napisao neosnovanim osobnim napadima. Obrazlažući još jednom svoje angažiranje u aferi, Leontić konstatira, da ni jednom nije ulazio u meritum afere već su njegovi članci isključivo bili upereni protiv pokušaja da se aferi dade politički karaktere. Predbacujući Protiću što smatra da aferu nije trebalo pokretati za 200 do 2000 kruna pita ga koliki bi krupan iznos trebao biti kao kriterij za zločin pronevjere. Kritizirajući Protićev stav o aboluciji, Leontić tvrdi da abolucija ništi jedino pravne posljedice krivičnog djela, kao što pomilovanje, ništi samo pravne posljedice pravovaljano utvrđene krivice. U svezi s tim ukazuje na protuustavnu primjenu austrijskog zakona iz 1867. godine na osnovi kojeg je kralj izrekao osumnjičenima aboluciju. Ustav iz 1921. godine kaže Leontić, poznaje samo amnestiju i to isključivo za političke i vojničke delikte. Leontić sumanja da je austrijska judikatura na osnovi navedenog zakona ikada oslobodila nekog u nepolitičkim deliktima. Upravo u tome

³⁹ Isto

⁴⁰ “Radikal” Beograd, broj 164 od 2. svibnja 1922.

Leontić vidi nastojanje da se aferi dade politički karakter, ne bi li se osumnjičene i na osnovi toga moglo legalno osloboditi. Po mišljenju Leontića, braneci osumnjičene Srbe katolike i brošuru Protić nije mogao: “/.../ konstruisati jednu logičnu zgradu u kojoj bi dvije susjetke stroga pravda i blaga milost mogle trajno živjeti uporedo i u skladu”⁴¹ Nakon ove polemike zatihle su u tisku rasprave o aferi. Milijunaška afera ponovno dolazi na stupce tiska u studenom 1922. godine kad se u skupštinskom odboru za ratni plijen raspravlja o pismu okružnog načelnika u Banjaluci Jovana Todorovića koji ponovno pokreće pitanje afere. Tom prilikom se u odboru raspravljalo i o kupovini imovine podanika u ratu Srbiji neprijateljskih država i o dubrovačkom hotelu “Imperijal”⁴² Odbor je odlučio da ministarstvo pravde anketnoj komisiji sva akta iz tzv. milijunaške afere.⁴³

Dubrovačka milijunaška afera prvi puta je došla pred skupštinske delegate 2. travnja 1922. godine kada je poslanik Jovan Đonović tražio od ministra pravde da istražna vlast utvrdi istinu o dubrovačkoj milijunaškoj aferi, napominjući da se na temelju pozitivnog prava Kraljevine SHS, nije mogla na osumnjičene primijeniti abolicija, jer takve odredbe u Krivičnom zakonu Kraljevine SHS nema. Obračajući se ministru pravde konstatira da se u dubrovačkoj milijunaškoj aferi ne radi samo o jednoj ogromnoj zloupotrebi vlasti nego i povredi javnog morala.⁴⁴ Đonović je ujedno upitao ministra koji je javni interes zahtijevao da se proces abolira na štetu materijalnih interesa države i na štetu javnog morala i zašto se abolicija provela na osnovi paragrafa 2 austrijskog krivičnog zakona te zašto se time jugoslavenskom kralju daju prerogative austrijskog cara. Đonovića je interesiralo da li ministarstvo pravde misli poduzeti mjere da se pozove obustava procesa i naredi produženje istragi. Ministar pravde -onoviću nije odgovorio na pitanja niti je u vezi njih bilo što poduzimano ni ovom prilikom a ni kasnije kad Jovan Todorović postavlja pitanje afere pred skupštinski odbor. To je bio dokaz da vlada nije željela bilo šta u svezi s aferom mijenjati.

U polemike o dubrovačkoj milijunaškoj aferi uključio se krajem 1922. godine i list dubrovačkih demokrata “Jugoslaven”. U broju 26 od 25. studenog 1922. godine on reagira na članak u listu “Dubrovnik” kojeg je objavio pod naslovom “Napolje s lopovima” (tiskan u broju 88 od 17. studenog 1922. godine) a u kojem se prenosi vijest tiskana u sarajevskom “Jugoslavenskom listu” u njemu se informira o raspravi u parlamentarnom odboru o zloupotrebama u Direkciji plijena i izvještaju Jovana Todorovića o dubrovačkoj milijunaškoj aferi. “Jugoslaven” se pita koja je svrha pisati o događaju koji se zbio prije tri godine. Uzrok vraćanja na to pitanje “Jugoslaven” vidi u glasu “/.../ nečiste savjesti koja prokujava Dubrovnikovim stupcima pa makar kaže se to bio i strah zaogrnut “ /.../ koprenom licemjerja, junačenja i popraćen nadutim ispravanjem”⁴⁵ “Jugoslaven” smatra da naslov članka treba uputiti onima koji nisu htjeli reći istinu, onda kad su mogli i morali i kada su Dubrovčani to od njih tražili. Nisu smjeli, tvrdi “Jugoslaven”, dozvoliti da se sumnja u druge političare i političke stranke i da se afera koristi za političke svrhe, pogotovo zato kad je veliki broj ljudi prestao da se bavi aferom. U broju 30 od 9. prosinca 1922. godine “Jugoslaven” smatra Božu Hoppea odgovornim za prisvojeno državno dobro /pisaće strojeve, papir, bačve benzina, šatorska krila i novac kojeg je predao Srpskoj banci u Dubrovniku.

⁴¹ “Rad” broj 128 od 11. svibnja 1922.

⁴² Isto, broj 148 od 18. studenog 1922.

⁴³ “Dubrovnik” broj 88 od 17. studenog 1922.

⁴⁴ “Republikanska straža” broj 1 od 1. travnja 1922. U raspravi pred skupštinskim odborom Jovan Đonović pita ministra pravde koji je javni interes zahtijevao da se proces abolira na štetu materijalnih interesa države i na štetu javnog morala i zašto se abolicija provela na osnovi paragrafa 2 austrijskog krivičnog zakona i zašto su se time jugoslavenskom kralju dale prerogative austrijskog cara te da li ministar pravde misli poduzeti korake da se opozove obustava procesa i naredi produženje istrage.

⁴⁵ “Jugoslaven” broj 26 od 25. studenog 1922.

4. UTJECAJ DUBROVAČKE MILIJUNAŠKE AFERE NA ODOSE UNUTAR ORGANIZACIJE NRS U DUBROVNIKU

Osnivanje NRS u Dubrovniku provedeno je u vrijeme kada je najveći broj istaknutih pristalica centralističkog uređenja države i srpske hegemonije bio u zatvoru. Inicijator njenog osnivanja bio je već spominjani komesar policijske uprave u Dubrovniku Jovan Todorović. Uz njega su bili prota Sava Barbić i grupa oko stanačkog lista "Narod". Prethodno smo se osvrnuli na ulogu lista "Narod" u dubrovačkoj milijunaškoj aferi i istakli da je samo u početku pisao o aferi zalažući se za utvrđivanje istine, ne opredjeljujući se ni za ali ni protiv osumnjičenih. S obzirom da su aferom bile osumnjičene osobe istog političkog shvaćanja kao i redakcija lista za očekivati je bilo da će "Narod" doslijednije stati u obranu osumnjičenih bez obzira što nije za to bilo čvrstih dokaza. Stav "Naroda" u svezi s aferom pokazuje da je "Narod" kao glasilo NRS čvrsto bio uz vodstvo stranke i osobe koje je aferu pokrenula kao i to da je šutnjom kasnije želio ipak zataškati grijehe političkih istomišljenika i to onda kada se vodstvo stranke nalazilo u rukama osumnjičenih u aferi. Nema pouzdanih podataka na osnovi kojih bi se moglo utvrditi da je Jovan Todorović aferu pokrenuo zato da politički diskreditira potencijalne suparnike u stranci, koji su inače bili vrlo utjecajni ne samo u političkom već i gospodarskom životu Dubrovnika. No, tu mogućnost ne treba isključiti. Međutim, ne može se a ne spomenuti da je Jovan Todorović ipak principijelno i odgovorno obavljao povjerene mu zadatke, pokrenuvši postupak protiv onih koji su se zasigurno okoristili protuzakonito prigrabljenim sredstvima. Izlaskom iz zatvora, grupa istaknutih Dubrovčana koja je sebe smatrala Srbima katolicima i koja je od ranije svoje političke stavove vezivala uz politiku Srbije i njezine dinastije, za očekivati je bilo da će izazvati unutar stranke potrebe, pogotovo zato jer se radilo o vrlo istaknutim i utjecajnim osobama koje su pretendirale da nakon proglašenja ujedinjenja, preuzmu najodgovornije i ključne državne i političke funkcije u Dubrovniku. Borba sa protivnicima unutar vlastite stranke naročito je prisutna izlaskom brošure "Dubrovačka milijunaška afera". Ni u tu akciju se list "Narod" ne uključuje što ukazuje da je i u to vrijeme unutar NRS bilo osoba koje su vjerovala u istinitost optužbi protiv jednog dijela bivšeg Odbora Narodnog vijeća. Nezadovoljni stavom "Naroda" prema aferi i tiskanoj brošuri aferaši su odlučili likvidirati list "Narod". S obzirom, da su bili financijski veoma moćni, uredništvo su lista ucjenjivali novčanom pomoći poduzimajući ujedno radnje za pokretanje novog lista koji će u potpunosti braniti njihove stavove o aferi. Početkom siječnja 1922. godine, kad ujedno izlaze i prvi brojevi novog radikalskog lista pod nazivom "Dubrovnik", "Narod" tiska nekoliko članaka u kojima obrazlaže svoje stavove o aferi. U broju 3 od 28. siječnja 1922. godine u članku "Riječ imaju radikali" konstatira se da list "Dubrovnik" šuti na njihov članak "Pokretači lista "Dubrovnik" naspram "narodu". Iz tog članka se saznaje da je grupa oko "Naroda" iz uprave NRS u Dubrovniku potisnuta i da su rukovođenje strankom preuzele osobe, optužene u milijunaškoj aferi.⁴⁶

"Narod" se žali što su Srbi "/.../ nakon ljute i očajne borbe protiv sile i tiranije dušmanski u slobodi dočekali tiraniju i teror svoje braće"⁴⁷ Po mišljenju lista "Narod" žalosno je što u NRS u Dubrovniku svu vlast imaju August Minček i dr. A. Pugliesi i još dovoljno nepoznati pridošlica Milorad Popov, milijunaši i nekoliko njihovih pristalica i pridošlica.

Progon "Naroda" počeo je ranije, od pisanja o aferi 1919. godine. Već tada je A. Minček utjecao kod Srpske štamparije u Dubrovniku da obustavi tiskanje lista "Narod, iako je list imao dugogodišnji ugovor s tom štamparijom za tiskanje lista. Zbog toga je u 1920. godini list "Narod" pokrenuo parnicu i dobio sudski spor kad mu se otkazalo tiskanje. Uredništvo se "Naroda" tada s vlasnikom Srpske štamparije A. Minčekom dogovorilo da se sudski sporovi prekinu s tim što bi se uredništvu lista

⁴⁶ "Narod" broj 1 od 14. siječnja 1922.

⁴⁷ Isto.

isplatila odšteta u iznosu od 25.000 kruna kako je to presudom bilo i određeno. Uprava "Naroda" je prema tom dogovoru trebala predati list Mjesnom odboru NRS u Dubrovniku. Iz pisma kojeg je uredništvo "Naroda" uputilo 28. listopada 1921. Mjesnom odboru NRS u Dubrovniku vidljivo je da mu uredništvo predaje list uz uvjet da se prethodno imenuje urednik i osigura kontinuirano izlaženje lista te da do kraja 1921. nosi ime "Narod". S navedenim se vodstvo NRS u Dubrovniku kojem je na čelu bio dr. Pugliesi nije složilo. Tražilo je da se list preda bez uvjeta. Očito je, da su se članovi vodstva stranke svetili uredništvu lista zbog njegovog stava u aferi. Sa stavom uprave NRS prema listu "Narod" jedino se nije složio Jovica Popović. Dr. Pugliesi je od uredništva ultimativno tražio da se list preda u roku od 48 sati što je odbor na odlučan prosvjed Jovice Popovića odbio. Ne sačekavši odgovor uredništva, odlučeno ja da stranka pokrene novi list.

Grupa unutar NRS u Mjesnom odboru NRS u Dubrovniku u kojoj su bili osumnjičeni u aferi i njihovi sumišljenici likvidirali su list "Narod". Uredništvo novog radikalskog lista "Dubrovnik" preuzimaju nekad osumnjičene i abolirane osobe iz dubrovačke milijunaške afere Kristo Dominković i Božo Hoppe i drugi.

Dubrovačka milijunaška afera podvojila je dubrovačke radikale i prouzrokovala unutrašnje sukobe i previranja. U tim sukobima pobjedu odnose snage koje nisu uspjele dokazati da nisu učestvovali u pljački novca austrougarske vojske

ZAKLJUČAK

Dubrovačka milijunaška afera specifičan je događaj u političkoj povijesti Dubrovnika neposredno nakon prvog svjetskog rata. Aferom se postižu sporovi između Hrvata i Srba u Dubrovniku stavom grupe Dubrovčana osumnjičenih za prisvajanje novca austrougarske armije. Ne mogavši sakriti taj nečasni i nemoralan čin uspjeli su uz pomoć dvora i vodstva u NRS izbjeći pravdi. Međutim, sve to, ih nije spriječilo da u obrani nečasnih postupaka okrive druge, njihove političke protivnike, one koji su bili protiv unutarističko centralističke države i velikosrpske politike.

Njih dakle, Srbe katolike, optužuju nevine, Hrvati i to zato što su Srbi, ne bi li ih diskreditirali i eliminirali iz političkog života i za sebe zadržali ključne pozicije u dubrovačkom društvu. Vješto koristeći postojeće političke odnose u kojima dominiraju centralističko unitarističke snage, osumnjičeni milijunaši ubrzo su uspjeli preuzeti dominirajuće pozicije i financijskim i državnim ustanovama i ujedno određivati osnovne pravce politike u Dubrovniku.

Način na koji su se osumnjičeni aferaši u Dubrovniku pokušali braniti pokazao je da pobornici velikosrpske politike u Dubrovniku nisu birali sredstva i načine da diskreditiraju svoje političke protivnike i da se domognu vlasti. Njihov cilj je bio srušiti uspostavljenu slogu između Hrvata i Srba u Dubrovniku iz vremena novoga kursa jer ta politika nije odgovarala uspostavi srpske dominacije u novostvorenoj državi. Navedena politika dubrovačkih velikosrba odrazit će se ubrzo u zaoštrenim političkim odnosima i sve jačoj polarizaciji snaga za i protiv centralizma i federalizma.

Rezultat afere bio je taj da osumnjičeni nikada nisu uspjeli dokazati svoju nevinost ali im to nije smetalo da u Dubrovniku sve do 1926. godine zadrže ključne državne i političke funkcije. Afera je u svijesti najvećeg dijela građana Dubrovnika (koje je bilo hrvatsko) ostavila mučan dojam jer mu je pokazala da na vlast dolaze beskrupulozne osobe koje, da bi se domogle vlasti, izmišljaju sukobe i svađaju narod. Veliku ulogu u raskrinkavanju namjera osumnjičenih iz dubrovačke milijunaške afere imao je dr. Ljubo Leontić i njegov list "Rad" koji je najzaslužniji što je razotkrio motive obrane osumnjičenih, dokazujući im da oni nakon što su protuzakonito abolirani čitavom događaju želi dati političko obilježje što on nikako nije bio.

S u m m a r y

At the end of October 1918 the National Committees Board of Dubrovnik seized a portion of cash belonging to the Pflanzer Baltins Army, but no record of the total sum had ever been made, a fact which soon became public. 42 Dubrovnik citizens were made suspect of defalcation. There was no immediate enquiry, while Dubrovnik rumoured about plunder. The misappropriation of money was reported to competent authorities only in June 1919. After the enquiry had been carried out, there was no court sentence for the accused. 30 of them were freed of suspicion and the remaining 12 got the abolition by a special decree of king in February 1921.

In October 1921 a pamphlet titled "The Dubrovnik Millionaire Scandal" was published. It sought to prove that the twelve abolished persons had been charged with defalcation without substantiation. Authors of the pamphlet maintained that these were wrongfully accused by Croats.

The pamphlet provoked an uproarious controversy in the press, particularly between papers "Rad" ("Labour") and "Dubrovnik". The severest critics of the pamphlet were Ljubo Leontić and his paper "Rad", arguing in a succession of articles that Serbs of Catholic faith did not succeed in proving their innocence in defalcation affair through the pamphlet.

The controversy around the scandal blazed up anew in 1922, as the result of appointing one of suspects, Božo Hoppe, the postmaster of the Dubrovnik Post Office. Ljubo Leontić condemned this appointment in a series of articles, coming to a conclusion that such behaviour of authorities was immoral because Hoppe spent time in the investigation detention because of the Dubrovnik millionaire scandal and that his innocence had never been proved, while he had been freed of guilt by the abolition.

To Hoppe's assistance sprang the paper "Dubrovnik" and the Belgrades "Radikal", through an article written by S. Protić who severely attacks Ljubo Leontić.

Leontić confronts the intentions of Serbocatholics, who identify themselves with the public interest of Dubrovnik, seeking to shake off the veil of suspicion, proclaiming themselves to be innocent.

Such policy of Serbian Catholics will soon be mirrored in the political state of affairs in Dubrovnik and the south of Dalmatia. Political relations will tighten up and ever stronger confrontation between the followers of unitarianist-centralistic and federative systems of government will develop, resulting finally in an engrossing breakthrough of the Croatian national idea and the movement of Radić.

The suspected never succeeded to prove their innocence, but their political moves inflamed political passions and antagonisms between Croats and Serbs in Dubrovnik. Their actions were an attempt to create such state of affairs where any attack on a Serb, notwithstanding its foundation, must provoke an all-Serb solidarity against Croats and they made quite a good job of work of this, because the government, being of one mind with them, had been on their side.

UDK 949.713

ISSN 0353-295 X

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

R A D O V I

VOL. 25

Z A G R E B

1992.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb - Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.